

A magyarosodás folyamata.

Írta: SZEMENYEI KORNÉL.

Ha dolgozatomnak jeligét kellene adnom, úgy annak a következő számsort választanám:

»A magyar birodalom*) területén (a társországot is ide számítva) volt a magyar anyanyelvűek száma:

1870-ben: 6,200.000**)

1880-ban: 6,445.487

1890-ben: 7,477.334

1900-ban: 8,742.301

vagyis a magyar anyanyelvűek száma egy emberöltő alatt 2,542.301 lélekkel szaporodott, ugyanakkor, mikor az 1870-ben 9,220.251 lelket számláló összes többi más ajkú lakosság száma csak 1,159.788 lélekkel gyarapodott. Még másképp kifejezve: a magyarság, mely 1870-ben az idegen ajkúaknak jóformán csak kétharmadát tette, azóta absolutus számban jóval több mint kétszeresével gyarapodott a más ajkúak növekedésével szemben. Egy ilyen számsor, mint jelige, igen száraz, de annak, aki a statisztikai számok tömkelegében el tud igazodni, belát titkaiba: annak nagy jelentőségű és sokat mondó. Annál is inkább, mert a fölsorolt számok nem önkényes következtetések és szá-

*) Mindenütt, ahol kitüntetve nincs, hogy a számadatok csakis a szűkebb értelemben vett Magyarországra vonatkoznak, az adatok a birodalmi főösszegeket — Horvátország befoglalásával — tüntetik föl, mert nézetem szerint nagy önámítás és végzetes hiba szebb arányszámok föltüntetése végett az ország egyik kiegészítő részét számításon kívül hagyni.

**) Megközelítő pontosságú kerekszám, mert a 69/70-iki nép-számláláskor a nemzetiségi viszonyok nem szerepeltek a kérdő íven; KELETI számítása szerint az anyaországban a magyar anyanyelvűek száma volt 6,163.438, a csekély többlet a társországotokra esnék.

mítások eredményei, hanem a hivatalos statisztikai fölvételek adatai. Csak az 1870-iki adatok erednek KELETI-nek igen pontos, lelkiismeretes és minden kritikát kiálló számításaiból, — de ha ezt nem tekintjük is, a megmaradó számsor is kérlelhetetlen következetességgel igazolja a Magyar Birodalom területén élők nyelvbeli elmagyarosodásának folyamatát.

Ezt a folyamatot régiebb adatok figyelembe vételével követve,*) hasonló eredményre jutunk — talán még meglepőbb mértékben. De mert ezeknek a régiebb adatoknak megbízhatóságában kételkedni lehetne, szándékosan mellőztük. Egy emberöltő változásai, mely változásnak aztán részleteit is figyelemmel kísérhetjük, úgyis kellőleg megvilágítják ezt a társadalmi fejlődési folyamatot.

Mik lehetnek ennek a kétségtelenül nagyjelentőségű és nagyérdékű folyamatnak az okai? Rá lehet-e hagyni ezek megjelölését azok elbírálására, akik más okot, mint a politikai hatalom birtokában levő faj magyarság erőszakoskodását, nem ismernek; avagy komoly tanulmányok ennél egyszerűbb és valószínűbb okokra fognak vezetni?

Azok, akik az erőszakos magyarosításban keresik az okot, az egyedüli kizáró okot, — azok egyúttal, a XX. század tudományos köntösét öltve magukra, a társadalomtani igazságok csálhatatlanságának hittétele alapján ünnepélyes szózatokat is szoktak intézni az elnyomott szenvedőkhöz, vigasztalván őket, hogy az erőszakos elnyomatás nem fog eredményre vezetni, mert a népek fejlődésének megvannak a maga megmásíthatatlan törvényei, melyek ellen az erőszak hiába küzd.

Ez állításnak az a része, hogy a népek, vagy társadalmak és nemzetek fejlődésének megvannak a maga törvényei, melyek emberi erővel meg nem változtathatók, melyek bizonyos adott körülmények közt a fejlődés irányát megszabják — teljesen helyes. Ezt igazolja éppen a jellegűl választott számsorozat. Hogy ez eredmények elérése végett azonban miben nyilvánult meg a politikai hatalom birtokában lévő magyarság erőszakossága, e tekintetben amaz iskola hívei adósok maradnak a felellettel. De ha egyes valósággal megtörtént eseteket föl is hoz-

*) L. AJTAY JÓZSEF: A magyarság fejlődése az utolsó 200 év alatt. Budapest, 1905.

hatnak, s ha ez esetek száma százakra, sőt ezrekre is rúgna, mégis bajos megérteni, hogy ezek hatása legyen az a különbség, ami a magyarság és a magyarországi nemzetiségek fejlődésében egy emberöltő alatt mutatkozik. Annál inkább, mert ahonnan az elnyomatás jajszavai legjobban hangzanak, éppen azokon a helyeken nem találjuk meg a magyarosodás folyamatának azt a mértékét, ami e fejlődés országos átlagának csak megközelítőleg is megfelelne. Árvaországban a tótság 1870-ben 80,049 lélekkel, a magyarság 2314 lélekkel volt meg; 1900-ban pedig a megfelelő számok 80,456 és 1467. Hunyadmegyében 1870-ben az oláhok 177,897 főnyi összegével szemben a magyarság száma 7729. Az 1900-iki adatok szerint 256,232 oláhval szemben 9103 magyar anyanyelvű áll. És éppen ezekről a helyekről, ahol a magyarság térfoglalása számba sem vehető, sőt számszerű visszafejlődést mutat: éppen ezekről a helyekről hallatszik leggyakrabban panasz a nemzetiségek elnyomása miatt. Ki kételkedik ez adatok alapján az elhangzó panaszok rosszhiszeműségében vagy nevetéses voltában, avagy a nemzetiségi törekvések »tudományos« pártolónak minden politikai céltól ment, alapos, és tudományos meggyőződésében? Miért nem hallatszanak az elnyomatás jajjai Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Pécs városából, miért nem Budapestről, hol az elmúlt emberöltő alatt az idegen ajkúak százezernyi tömegei olvadtak be ellenkezés nélkül a magyarságba. Azért, mert adott helyzetünkben társadalmunk fejlődésének iránya törvényszerűleg visz a magyarosodás folyamatába, mely ellen emberi erővel küzdeni nem lehet.

Ha a »tudományos meggyőződés erejét« mindezek az adatok még mindig nem ingatnák meg, úgy a statisztika még azt is elárulja, hogy a Magyar Birodalom területén ma is 4669 oly elemi népiskola működik, melyben a magyar nyelv még kiegészítőként, sőt vegyesen sem szolgál tanítási nyelvűi, s még ma is 12 hasonló tanító és tanítónőképző van, mely intézetekből évenként 1000-nél több képesített egyén lép az életbe.

Az erőszakos magyarosításnak ez a mértéke csak érthetővé teszi a magyarság elhatalmasodását? Vagy még mindig más okokat keressünk?

Ezek a hiteles adatok lerontanak mindenféle elnyomásról és erőszakosságról szóló rémhistóriát. Most már komolyan hozzá-

foghatunk e nagyérdékű és bonyolult társadalmi folyamat bonczolgatásához.

Nincs-e az ok talán a faji különbségekben? A nyelvi különbség a fajival majdnem teljesen összeesvén, a nyelvi különbségekre alapított statisztikai számításokat a faji jelleg megbírlásában aggály nélkül fölhasználhatjuk. A kérdés az, hogy a hazánkban élő fajok közt a születési és halálozási arányban nincsenek-e olyan eltérések, melyek a magyarság és az összes többi nemzetiségek közti fejlődési arány föltűnő különbségét megmagyarázhatják. E tekintetben elégségesnek tartjuk, ha e csekély ingadozásnak alávetett tényezőkből csak a legújabb adatokra utalunk.

1906-ban a magyar birodalomban a magyar anyanyelvűek élveszülötteinek száma az összes élveszülések 46.67%-ára rúgott, holott a legutóbbi (1900.) népszámlálás adatai szerint a magyarság százalékos számaránya 45.4%-al szerepel. Ha a magyarság növekvő térfoglalását a két számadat közti 5 évi különbséggel összehasonlítjuk, úgy bátran állíthatjuk, hogy a magyarság létszámának arányán fölül nem szaporodik. Bár az elmúlt emberöltőben a magyarság szaporodási aránya az átlagon fölül állott, ez a csökkenő különbség a magyarság fejlődésében jelentkező óriási különbséget nem magyarázhatja meg. Ugyanez áll a halálozási arányra vonatkozólag is.

A faj testi tulajdonságai, melyek első sorban a születési és halálozási arányban jelentkeznek, nem okolhatják meg ezt az óriási mérvű magyarosodás! folyamatot.

De nem okolják meg ezt az elemi népiskoláztatás adatai sem, nemcsak azért, mert, amint említettük, a népiskolai intézményeknek egy igen jelentékeny része még idegen nyelvű, hanem mert az adatok egyenesen azt igazolják, hogy a népiskola magyarosító hatása nem vetekehetik az élet iskolájának hatásával. Ugyanis a birodalom idegen ajkú lakosai közül a 6-14 éves tanköteles korban csak 281.587 magyarul is tudó van, ellenben a munkabíró 20-29 évű korosztály, mely pedig természetszerűleg sokkal kevesebb lelket számlál, 294.991 magyarul tudót mutat föl. Ugyanezt az eredményt találjuk, talán még föltűnőbb formában a következő adatokban:

A magyar anyanyelvűek arányszáma az egész birodalom lakosságából 45.4%, a magyarul tudók arányszáma 52.8%;

azonban a katonai népességet véve is csak külön, a magyar anyanyelvűek arányszáma 47.9%, a magyarul tudóké azonban fölszökik 63%-ra. A magyarosodás nagyarányú folyamata tehát nem az iskolában játszódik le, hanem az életben. Az ország lakosságának mai életföltételei határozzák meg a fejlődés irányát: a nyelvi áthasonulást a magyar nyelv javára. Hogy mennyire döntő erejűek és mennyire a magyarosodás javára érvényesülnek ezek a hatások, mi sem mutatja jobban, mint éppen a katonai szolgálatban állók magyarul tudásának meglepően magas arányszáma. A katonai szolgálatban állók közül ugyanis kereken mintegy $\frac{4}{5}$ rész a közös hadseregben szolgál, ahol csakugyan nincs kitéve semmiféle erőszakos magyarosításnak. És bámulatos: az életföltételek által megszabott fejlődési iránynak még a hadsereg sem képes ellenállani: a német nyelvű közös hadsereg magyarországi felében nem németesít, hanem – vezetőinek legjobb törekvése ellenére – magyarosít!

A számadatoknak ez a sorozata egyúttal a magyarosodás folyamatának egy másik tényezőjéhez vezet, és ez a magyarul tudók számának állandó emelkedése.

A nem magyar ajkúak közül magyarul tudott:

1870-ben:	–	vagyis	–	%
1880-ban:	839.380	»	9.1	»
1890-ben:	1,130.692	»	11.3	»
1900-ban:	1,433.213	»	13.6	»

ami kétségtelenül igazolja, hogy a magyar anyanyelvűek aránytalanul fölszökő számán fölül a nem magyarajkúak közt az államnyelv tudása hovatovább nagyobb tért hódít, amiben a magyarosodás folyamatának egyik nevezetes jelenségét kell látni. Ez a tünet még jellemzőbbé válik, ha ismét ráutalunk, hogy a magyar nyelv ismeretének terjedése nem esik össze az állami iskolák működési területével, illetve, hogy nem ezeken a területeken jelentkeznek a legnagyobb mértékben.

Mindenekelőtt ismét a katonai népességre utalunk. A nem magyar ajkú katonai népesség közt a magyarul tudók arányszáma a föntközlötteknél lényegesen magasabb és 1890-től 1900-ig 28.2%-ról 29.1 %-ra emelkedett.

Ezzel pedig az állami iskolák eredménye össze sem hasonlítható. Trecsénmegyében pl. 1890-1900 közt 43, majd 45 állami iskola működött, s a magyarul beszélő idegenajkúak

száma egy évtized alatt mindössze 4393-mal szaporodott, mialatt a lakosság 258,846-ról 286,369-re emelkedett, és 1900-ban is mindössze 11,507 lélekre rúgott: a megye népességének 4.1 %-ára. Ebből is azonban, mint már láttuk, a magasabb korcsoportokra jut a nagyobb rész. Hunyadmegyében ugyanezen időszakban 44, majd 55 állami elemi népiskola működött, s a 267,895 főről 302,710 főre gyarapodott lakosságból az idegen ajkúak közül a magyarul beszélők száma 9991-ről 16,703-ra, a népesség 6.2 %-ra emelkedett; a részletekre nézve ugyanaz áll, mint Trencsénmegyében. Ellenben pl. Pécssett ugyanezen évtizedben állami népiskola nem működött, mégis a magyarul beszélő idegen ajkúak száma 4394-ről 6167-re, azaz 49.9 %-ról 66.7%-ra szökött föl, mindamelllett, hogy a magukat magyar anyanyelvűeknek bevallók száma is a lakosság 74.2 %-áról 78%-ára emelkedett, ami azt jelenti, hogy a 34,067 főről 42,252 főre fölszaporodott lakosságban a magyarul tudók száma 29,662-ről 39,110-re szökött föl, tehát majdnem 10,000-rel gyarapodott.

Az idegen ajkúak magyarul tudásának további elemzése még egy igen jellemző tünettel ismertet meg, s ez a magyarul tudás elosztódása nemzetiségek szerint. Nevezetesen magyarul tudott:

	1880-ban*)	1890-ben	1900-ban
a német ajkúak közül	19·8 %	24·8 %	30·0 %
a tót » »	9·5	12·0	15·0
az oláh » »	5·7	7·0	8·8
a ruthén » »	5·5	7·3	8·4
a horvát » »	3·2	4·0	4·3
a szerb » »			

Ha figyelembe vesszük már most a fölsorolt nemzetiségek általán ismert műveltségbeli és gazdasági különbségeit, úgy arra a meglepő fölfedezésre jutunk, hogy minél fejlettebb valamely nemzetiség műveltségileg és gazdaságilag, annál inkább elsajátítja a magyar nyelvet. Már ezek alapján ki lehet mondani, hogy az elmagyarosodás a nemzetiségek műveltségi és gazdasági fejlődésének betetőzése. Ha a

*) Ez évből a katonai népesség számbavétele nélkül, mert nincsenek adatok; ez a körülmény egy tört százalékkal javítja a magyarul tudók számarányát.

magyarosodás nem volna műveltségbeli fejlődés eredménye, akkor természetesen a legműveltebb nemzetiségek elmagyarosodása volna a legcsekélyebb, pedig éppen megfordítva áll a dolog.

Ezt a tételt még jobban megvilágíthatjuk, ha arra a két kérdésre keresünk választ, hogy hol és kik magyarosodnak? Az előadott számsorok ugyan már vetnek némi világosságot e kérdésre, de, tekintettel azok fontosságára, részletesebb adatokkal kell őket kiegészíteni.

Az 1870-iki csonka adatokat mellőzve, azt láttuk, hogy 1880-tól 1900-ig a magyar anyanyelvűek száma 6,445.487-ről 8,742.301-re emelkedett, vagyis 20 év alatt 2.296.814 lélekkel gyarapodott; ugyanekkor az összes magyarul beszélők (magyar anyanyelvűek + magyarul tudó idegenajkúak) száma 7,284.817-ről*) 10,175.514-re emelkedett; a szaporodás 2,890.697 fő.

Hol találjuk meg ezt a többletet? Mellőzve ismét az adatoknak törvényhatóságoként való szétforgácsolását, a statisztikai adatok összeállításában elfogadott országrészek szerint csoportosítva a számokat, azt látjuk, hogy a magyar anyanyelvűek száma volt:

	1880-ban		1900-ban	
	független számokban	%-ban	független számokban	%-ban
a Duna jobb partján	1,729.982	67·5	2,031.620	70·0
a Duna-Tisza közén	1,660.031	70·4	2,517.261	71·3
a Tisza jobb partján	619.292	43·0	815.551	49·1
a Tisza bal partján	1,045.736	57·4	1,415.149	60·9
Összesen:	5,055.041		6,769.581	

A magyar anyanyelvűek 2.3 milliónyi többletéből 1.7 milliónál többet, tehát az egész gyarapodásnak túlnyomó részét megtaláltuk az ország szívet képező, egész kiterjedésének kerek felét kitevő összefüggő nagy és termékeny területen, melyen a magyarság túlnyomó többségben él.

*) A katonai népesség nélkül.

Keressük meg most az összes magyarul beszélők többletét. A magyarul beszélők összes száma volt:

	1880-ban		1900-ban	
	független számokban	%-ban	független számokban	%-ban
a Duna jobb partján	1,894.727	73·9	2,292.766	98·9
a Duna-Tisza közén	1,814.564	77·5	2,777.506	85·2
a Tisza jobb partján	698.913	48·5	940.417	56·6
a Tisza bal partján	1,177.129	64·7	1,591.180	68·4
Összesen :	5,585.338		7,601.869	

Azaz, a fentebb leirt területen a magyarul beszélők 2.9 milliónyi többletéből több mint 2 milliót lelünk, többet az egésznek $\frac{2}{3}$ részénél. Ezek a számadatok kettőt bizonyítanak:

1. hogy a magyarság azon a területen, melyen föltétlen többségben van, hódítólag fejlődik;

2. hogy a magyarosodás zajtalanul és ellenkezés nélkül óriási számban történik meg, ahol a magyarság alkotja a lakosság többségét. És ez egyúttal válasz arra is, hogy, ha nem kormányzati erőszakosság és nem első sorban az iskola magyarosít, mégis mi idézi elő ezt a folyamatot? A válasz egyszerű: a magyarság néprajzi tömegének nyomása, tehát tömegjelenség, melyet a tömegfejlődés törvényei szabnak meg. E tömeghatásoknak, e tömegfejlődésnek eredőjét pedig már bevezető sorainkban láttuk.

A társadalmi együttélésnek ezt az erejét még jobban bizonyítják a vizsgálat részletei. A Duna-Tisza közén a magyarul beszélők összes számának 962.937 főnyi növekedéséből 479.784; esik az ott fekvő-törvényhatósági joggal bíró 8 városra, pedig ezek közt van Hódmezővásárhely, Szeged, Kecskemét, melyek már 1880-ban színmagyarok voltak, s így a beolvasztásra, a nyelvi áthasonításra, a magyarosításra terük sem volt. De itt áll viszont a 80-iki néplámláláskor még csak alig több mint fele részben magyar anyanyelvű Budapest, mint a magyarosodás kohója, melyben a magyarul beszélők száma 20 év alatt 258,738-ról 654,386-ra szökik föl, egymagában közel 400,000 fővel szaporítván a magyarul beszélők számát. A városok magyarosító ereje oly nagy, hogy jelentékeny magyarosító tényezőként

hatottak akkor is, midőn lakosaik közt a magyar elem nem is volt többségben. Pozsonyban 1880-ban a magyar anyanyelvűek aránya csak 15.7% s a magyarul beszélőké sem több 31.5%-nál; 1900-ban a magyar anyanyelvűek aránya 30.5%, a magyarul beszélőké azonban már 53.5%. Hasonló folyamatot látunk más nagyobb városokban is, nevezetesen:

	1880-ban		1900-ban	
	magyar anyanyelvűek o/o	magyarul beszélők o/o	magyar anyanyelvűek o/o	magyarul beszélők o/o
Pécs	73.4	82.7	78.0	92.6
Sopron	21.0	40.9	38.5	63.2
Szabadka	51.3	62.6	56.0	73.7
Kassa	39.8	58.7	66.3	80.9
Arad	57.7	77.6	70.4	88.4
Temesvár	22.2	43.5	36.0	66.5

E táblázat kiegészítésére és megerősítésére szolgáljon még a következő is:

	A magyarul beszélők összes száma o/o (1900)	A nem magyar ajkúak közül magyarul tud o/o (1900)
Árvamegye	5.6	3.9
Liptó »	9.4	6.3
Bars »	41.5	14.5
Baranyamegye	67.7	33.7
Pestmegye	91.0	48.3
Pozsony város	53.5	33.1
Sopron »	63.2	39.7
Temesvár »	66.5	47.9
Budapest »	91.3	58.0
Arad »	88.4	61.0
Pécs »	92.6	66.7

Mindezek a számok ismét csak azt bizonyítják, hogy a magyarosodás folyamata tömeghatások eredője; bizonyítják azt is, hogy, minél sűrűbben él együtt a lakosság, annál erőteljesebb a magyarosodás, erősebb a városokban, mint a vidéken.

Ha figyelembe vesszük a városok nagy műveltségbeli és gazdasági fölsőbbiségét a vidék fölött; ha figyelembe vesszük, hogy legnagyobb eredményrel a németajkú városokban történt az áthasonulás; s ha ez utóbbi körülményt összevetjük avval, a mit a beolvadásnak fajonkénti bírálatakor említettünk: úgy ismét csak az a végkövetkeztetés vonható le, hogy az elmagyarosodás a nemzetiségekre nézve nagy műveltségbeli és gazdasági fölemelkedést jelent.

Ezek az elmélekedések már megadták a feleletet arra a kérdésre, hogy hol történik a magyarosodás? Ott, ahol a magyarság aránylagos többségben van, annál erőteljesebb, minél sűrűbb a lakosság s így első sorban a városokban érvényesül; ehhez még hozzá tehetjük, hogy annál rohamosabb, minél nagyobb a magyarság túlsúlya.

De, amidőn ezekben a h o l? kérdésére feleletet nyertünk, bizonyos mértékig meg van adva a válasz arra a kérdésre is, hogy kik magyarosodnak. Midőn kimutattuk, hogy a magyarosodás első sorban és leghatalmasabban a városokban folyik le és pedig, minél nagyobb és minél műveltebb egy város, annál hatalmasabban, ebből egyúttal kitűnik az a körülmény is, hogy a népességnek a városokban jelenlévő demologiai összetételű része magyarosodik el, az iparos, a kereskedő, az értelmi elem; ismét: a vagyoniilag és műveltségre kiválóbbak.

A foglalkozások összefüggése a nemzetiségi viszonyokkal nincs statisztikailag fölvéve. Ezekre a számadatokra tehát nem lehet hivatkozni.

Ilyennek hiányában kétféle segédeszközzel mutathatunk reá a jelzett eredményre. Egyik a szakiskolák növendékei anyanyelvi viszonyainak segítségül hívása, a másik pedig egyes, ebből a szempontból jellemző községeknek leírása. Az alább példaként fölsorolandó községek a nem magyar ajkú községek közül vannak összeválogatva. Ezek az adatok egy országos átlagszámításnál még sokkal jellemzőbben világítják meg a magasabb gazdasági foglalkozások és a magyarosodás közötti összefüggést; mert nemcsak azt igazolják, hogy ilyen összefüggés van, hanem az összefüggések nemzetiségi egybeesésével annak szoros felelkezését a legélesebben világítják meg.

De szóljanak maguk az adatok. Vegyük első sorban a szakiskolák statisztikáját.

Az iparművészeti iskola 170 tanulója közül az 1900/901. tanévben 158 magyar anyanyelvű volt, a felső ipariskolák 523 tanulója közül 471, a közép ipariskola (Zágráb) 113 tanulója közül 4, az ipari szakiskolákban, tanműhelyekben, kézműves és női ipariskolákban 5775 közül 3286,*) az iparostanuló-iskolákban 80282 közül 49382. A kereskedelmi szakiskolák közül pedig a tengerészeti akadémián 31 közül 20, a keleti kereskedelmi akadémián 33 közül 29, a felső kereskedelmi iskolákon**) 5269 közül 4052, a női kereskedelmi tanfolyamokon 578 közül 545, a kereskedelmi tanuló-iskolákban 6009 közül 4676. – Ennek a számsorozatnak különös érdeket kölcsönöz, hogy következetes lépcsőzetességgel mutatja a gazdasági művelődés magasabb és magasabb fokain a magyarság erősebb érvényesülését. Az iskolák magasabb fokozatain nagyobb a magyarok aránya mint az alsóbb fokozatokon, a kereskedelmi szakon több, mint az ipariban. Megvan ennek a táblázatnak azonban az a rossz oldala, hogy nem mutatja világosan eme magasabb gazdasági tevékenység magyarosító erejét, hanem számszerű pontossággal csak a magyar anyanyelvűek nagyobb térfoglalását tünteti föl, a továbbiakra nézve azonban csak a valószínű sejtést engedi meg.

Érdekesen egészítik ki ezeket az adatokat még a hírlap-irodalom fejlődése köréből vett további adatok, 1886-tól 1906-ig. A szűkebb Magyarországon 1886-ban megjelent 705 lap közül 513 volt magyar nyelvű, vagyis 72.15%, holott az 1906. évben megjelent 1650 lap közül 1369 vagyis 78.24% volt magyar nyelvű, amibe a vegyes nyelvű lapok beszámítva nincsenek; és 1896-tól 1906-ig a tisztán magyar nyelvű lappéldák fogyasztása 58,220.614-ről, vagyis 73.49%-ról, fölemelkedett 103,423.418-ra vagyis 74.35%-ra. Ez ugyebár szintén nem a kényszer eredmények mellett bizonyít, mert arról még csakugyan senkit sem hallottunk panaszkodni, hogy zsarnoki erőszakkal magyar lapok előfizetésére kötelezték.

Keressük hát a további bizonyítást a nagyobb ipartelepekkel bíró nem magyar ajkú községek leírásában. Ezt a következő táblázat nyújtja:

*) Adatok nem teljesek, kiszámított valószínű eredmény.

**) A kereskedelmi iskolákra vonatkozó adatok Drávántúl nélkül, mert adatok nincsenek.

A község és megye neve	A község lakosainak száma	A magyar anyanyelvűek száma	Az összes magyarül beszélők átlagos arányszáma a megyében %	A 20-nál több segéd- személyzetet foglalkoztató vállalatokban alkalmazott összes segédtek száma	A magyarul tudók összes száma a községben
Ljeszek (Árva megye)	1519	49	5.6	84	83
Nagyugrócz (Bars)	1819	105	41.5	372	353
Liptószentmiklós (Liptó)	2993	642	9.4	345	1476
Rózsahely (Liptó)	8198	630	9.4	1737	2004
Nagybittse (Trencsén)	3080	266	6.8	238	721
Ruttka (Turóc)	4345	804	12.3	774	2060
Turócszentmárton (Turóc)	3357	421	12.3	378	1127
Batiza (Máramaros)	1807	59	19.5	252	169
Vaskő (Krassó)	1242	14	4.7	321	41
Nándorhegy (Krassó)	1407	57	4.7	343	144
Brád (Hunyad)	3896	933	6.2	487	1438
Piskitelep (Hunyad)	2505	1918	6.2	305	2357
Livazény »	3387	823	6.2	636	1022
Lupény »	4767	1736	6.2	1688	2451
Petrozsény »	7765	4297	6.2	1577	5353

A község és megye

Árnyira meglepőek ezek az adatok, hogy minden magyar- rászatot fölőslégessé tesznek. Fölőslégessé teszik, hogy a foglal- kozási statisztika egészét fölősléjük, mikor az összes exponált nemzeti vidékekről összeszedett adatok ennyire egybehangzó eredményre vezetnek. Ha ebbe az adatsorozatba még élesebben beletekintünk, s figyelemmel vagyunk az ipari munka kevesebb vagy nagyobb értelmiségét kívánó jellegére (bánya, malom, fűrészttelep, vasgyár stb.), továbbá arra, hogy minő sűrűen vannak ott az emberek elhelyezkedve, minő nemzetiség a túlnyomó, úgy magából ebből az egy táblázatból újra megerősítve látjuk a magyarosodás folyamatának mindazon árnyalatait és fokozatait, melyekre más adatok alapján a figyelmet már fölősléjük. A gazdasági és művelődési fejlődés viszi győzelmesen előre a magya- rosodás folyamatát. Majdnem azt mérnök mondani, hogy ipari állammá való átalakulásunk és nemzeti állammá való átalakulásunk kapcsolatos fogalmak.

Eddig a magyarosodás tekintetében túlnyomólag a magyar nyelv tudásának külső ismertetőjéhez kötött jelenségeket taglal- unk, bár e taglalatból már sok fontos egyéb következtetés is

folyt (faji, helyi és foglalkozási szempontok). Vájjon kifejezi-e ez a nyelvi folyamat a magyarosodásnak egész lényegét? Véleményünk szerint nem. Azt egyik – igen fontos és statisztikailag leginkább mérhető oldaláról – éles és erős világitásba helyezi, de a kérdésre a maga egészében nem ad teljes választ.

Mert mi a magyarosodás lényege? Ezt a kérdést még talán sohasem vetették föl és sohasem gondolkoztak róla. Sem azok, akik a magyarosítás egyedül üdvözítő voltát hirdetik a »szeretett hazának nemzeti állapotában való fen tartására«, sem azok, akik az ellentétes szélsőségnek képviselői. Összes fejtegetéseinkből kitűnik, hogy mi nem a magyarosításról, hanem a magyarosodásról kívánunk elmélkedni. Ezt újra nyomatékosan hangoztatjuk. Azt hisszük, ez a megkülönböztetés nagyon megkönnyíti helyzetünket a további okoskodásban. Mert magyarosítani, tervszerű emberi tevékenységgel a magyarság társadalmi szövetébe befogni lehet talán egyeseket, de igazolták összes eddigi statisztikai adataink – nem lehet a magyarrá válás folyamatát széles néprétegekbe bevinni. A magyarosodás tehát az a folyamat, mely a magyarrá válást az emberi akaraton fölül álló tényezőkkel létesíti nagy ember-tömegekkel szemben. A magyarosodás tehát nem egyéni, hanem társadalmi jelenség, s ami ebből is, meg a közölt adatokból is folyik: tömegjelenség, tömeghatás, tömegfejlődés. Érvényesül benne a »nagy számok törvénye«. Csak nagyban mérhető és csak egészben elemezhető. Hogy egy Bécsből Budapestre szakadt család itt magyarrá válik: ez nem társadalmi jelenség; az sem, ha néhányan Amerikába vándorolnak stb. De az, hogy az országban a pálínka fogyasztás évről-évre rohamosan nő, hogy évenként százezrek mennek át Amerikába, épp oly súlyos és fontos társadalmi jelenség, mint ahogy társadalmi jelentőségűvé válik a nyelvcsere, a nyelvi áthasonulás is, ha az széles néprétegek nyelvét változtatja meg. A nyelvi áthasonulásnak csak ez a tömegjelensége tartozik vizsgálódásaink keretébe.

A nyelvi áthasonulást tehát társadalmi szempontból kell elbírálnunk. Ez annál könnyebben lehetséges, mert a nyelv maga is társadalmi termék. Mellőzve a nyelvek keletkezésére, egy közös ősnyelv lételére vagy nem lételére vonatkozólag a nyelvtudósok közt főnforgó sok tekintetben meddő vitákat, azt kétségtelenül elismeri mindenki, hogy a nyelv a társadalom

műveltségi állapotával együtt változik. Más a nyelv jelentősége, kifejezéseinek száma, gondolatközlési képességének foka a pásztor vagy vadászó törzsekben, vagy a művelődés szempontjából kifejlett társadalomban. Más volt szegényebb és »palléroztatlanabb« honfoglaló őseink nyelve, mint a mai magyarságé. Hogy a nyelv eme jelentősége mennyire szorosan függ össze a társadalom életével, azt legjobban a latin nyelv élete mutatja. A római birodalom műveltségi és, hatalmi virágkorában óriási tökéletességre jut a latin nyelv is. Szókincsének nagysága, szerkezeteinek finom készsége a gondolatok leghalványabb árnyalatainak hű feltűntetésére annyira tökéletessé tették, hogy virágkorában semmi más nyelv nem mérkőzhetett vele. Mégis, mikor ez a teljesen kész, kicsiszolt és gazdag nyelv a középkor sokkal fejletlenebb társadalmának nyelvénél válik: visszafejlődik, elveszti gazdagságát, ékességeit, finomságát; lesz belőle a középkor konyhalatinsága. Ma pedig megállt fejlődésében, mert bár annyi tudós művelője van, sőt sokkal több, mint némely kisebb nemzet nyelvénél, nincs társadalmi alapja, mely tovább fejlessze. Nagy számú tudósok egyéni munkája nem képes pótolni a társadalmi tevékenység erejét. Ugyanezt tapasztaljuk a francia »précieuse«-ök szereplésén, vagy, hogy még közelebbi példára utaljunk: a mi nyelvújítóinkon. Lelkes nyelvújítók ezer és ezer új szóval akarták gazdagítani nyelvünket a XVIII. század végétől a XIX-ik közepéig. Alig több mint egy emberöltő' telt el működésük óta, s ma már hírből sem ismerjük az általuk gyártott kifejezések tömegét, pedig kétségbevonhatatlan, hogy az utóbbi félszázadban – mely rohamos művelődési fejlődésünkkel esik egybe, – a magyar nyelv sokkal jelentékenyebben gazdagodott és csiszolódott, mint a nyelvújítás korában.

Ha a nyelvi fejlődésnek e kétségbevonhatatlan jellemvonásaira tekintettel vagyunk, úgy arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy egy nyelv elsajátítása nem lehet önczél – legalább a tömegekre nézve – hanem távolabbi célok eléréséhez vezető eszköz.

Valóban, a társadalmi együttműködésnek alig lehet jelentősebb és fontosabb eszközét találni a beszélő képességnél, a nyelvnél. Hiszen már az őstörténet is az emberi társadalmak kialakulását és az emberi nyelvkészség kifejlődését összekötte-

tésbe hozza egymással, úgy a társadalom együttműködésének lebonyolítása, mint ez együttműködés keretében az egyéni érvényesülésnek legfontosabb eszköze a nyelv.

Azt hisszük, ezt nem is kell bővebben fejtegetni, annyira kézen fekvő igazság. Még a közmondás is azt mondja: »néma gyerekek anyja sem érti szavát«. Hát hogy érti meg a társadalom, vagy annak szervezett hatalma, az állam, azt, kinek némaságából óhajaira, kívánságaira, törekvéseire, igényeire következtetést vonni nem tud? Es nem kell-e a némával egyenlőnek tekinteni azt, ki óhajait nem tudja azon a nyelven kifejezni, melyen azok közmegértésre találhatnak? A dolog érdemét illetőleg alig van a kettő közt különbség. A lényeg az, hogy a nyelvi megértéssel az egyén a társadalom összeműködésében tevékeny részt vévén, egyéni érvényesülésének pályáját egyengetse. A nyelvi áthasonulásokban tehát annak a nyelvnek a javára kell az áthasonulásnak történnie, melylyel a társadalomban való emelkedés, melylyel az egyéniség teljesebb érvényesülése jár együtt. Ez természetesen a társadalom és első sorban annak szervezett része, az állam elfogadott nyelve lesz: az, melyet a többség használ. E többséget nem szabad kizárólag mennyiségi értelemben venni, bár a néptani mennyiségek nyomása is igen jelentékeny hatású (1. az Alföld magyarosító erejét), hanem minőségi (művelődési és gazdasági felsőbbség) szempontok is döntő erővel bírnak (1. a városok magyarosító befolyását). Mit fog jelenteni arra az idegenajkúra nézve a többségi nyelv elsajátítása? A gazdasági érvényesülés lehetőségét mindama körökben, melyekben a többségi nyelv a társadalmi (gazdasági) együttműködés előfeltétele. Mit fog jelenteni arra az idegenajkúra nézve a magasabb műveltségű rétegek nyelvének elsajátítása? A magasabb művelődési eredményekben való részesülés lehetőségét.

Es mit jelent az összességre nézve a nyelvi egyneműség? Jelenti az erők központosítását, az egyetemes gazdaságossági elvnek érvényesülését, az illető társadalom nagyobb versenyképességét más versenyző társadalmi gazdaságokkal szemben. Ma a társadalmak gazdasági versenyét hovatovább összes erők egyöntetű s így legerősebb irányzására hivatott állami szervezeteik tevékenységük körébe veszik. Ebben a nagy gazdasági harcban – vagy legalább is versenyben – az államok tevé-

kenysége a közigazgatásban jut kifejezésre, hadseregük a köz-igazgatási személyzet. Nem kell nagy képzelőtehetség annak belátására, hogy ennek a nagy hadseregnek tevékenysége csak úgy lehet gyors, pontos, olcsó, szóval eredményes és termékeny, ha az összeműködés zavartalan lebonyolítását nyelvi nehézségek nem bénítják meg. A nyelvi akadályok: időbeli és munkában való veszteség. Minden ilyen veszteség a társadalom termelő erejének kárára válik.

Ezeket és az evvel kapcsolatos összes kérdéseket, vagyis az u. n. nemzetiségi kérdést és az államnyelv kérdését, éppen az a gazdasági fejlődés vetette föl, mely fejlődés egyrészt az állami hatalomnak a társadalom gazdasági tevékenységébe való erősebb beavatkozására vezetett, másrészt pedig az alsóbb és súlytalanabb népelemeket oly helyzetbe juttatta, hogy azoknak a társadalom legfőbb szervezetében, az államban való tetteges közreműködése elkerülhetlenné vált (jobbágyság és czéhrendszer megszűnése). Az államhatalmi szervezeteknek demokratikusabb irányokban való átalakulása volt fölvetője az u. n. nemzetiségi kérdéseknek oly alakban, mint azok ma előttünk állanak, mikor t. i. ezek az ügyek első sorban a nyelvi kérdés alakjában jelentkeznek. Ebben a formában a nemzetiségi kérdés újabb jelenség, eredménye ama gazdasági, társadalmi és állami átalakulásoknak, melyeket fentebb említettünk, s melyeket körülbelül így lehetne szabatosan megállapítani:*)

1. A jobbágyság és czéhrendszer megszűnván, az állami és a gazdasági életben résztvevők száma jelentékenyen megyarapodott és egészen új elemekkel bővült, kik az addig egyedül uralkodó és minden nyelvi különbséget vagy nehézséget eloszlató, világforgalmat közvetítő latinnyelvet nem ismerték s ez által először tették fölismerhetővé a nyelvi különbségeket s a nyelvi egység jelentőségét.

2. A század nagyszerű technikai fölfedezései, melyek az anyagi kérdéseket elsőrangú fontosságúakká tették, egyúttal szükségessé tették a társadalomgazdasági munka fejlesztését és szabályozását s ezzel az állam végrehajtó hatalmának beavatkozását és döntő befolyását a gazdasági életre, amely beavat-

*) L. részletesebben szerzőtől: »Nemzeti egység«. Magyar Közélet, 1903. évfolyam.

kozás és befolyás az állami közigazgatás folytonos kiterjedésében jelentkezett. Ez a közigazgatás közbötlelenül érintkezvén a gazdasági élet forgatagába jutott legszélesebb néprétegekkel is, ebben is a latin nyelv elejtése s az igazgatottak, illetve azok többsége nyelvének uralomra juttatása vált mulhatatlanul szükségessé. Hangoztatom, hogy azok többsége nyelvének kell érvényesülni, mert ez parancsoló szükség, nem pedig valami olyan becsempészni kívánt elv, amire a »hazaffyas sovénység dugárújának« bélyegét lehetne sütni. Szükséges ez azért, mert többnyelvű közigazgatás egyszerűen képtelen föladatainak helyes ellátására. Ama nagy befolyásnál fogva, melyet a közigazgatás a társadalom gazdasági tevékenységére gyakorol, a nemzet gazdasági tevékenységének elsörendű tényezője. Ennek a tényezőnek jól, gyorsan, olcsón és pontosan kell működnie, az pedig kézenfekvő, hogy a többnyelvű közigazgatás nem lehet ilyen*). Ha pedig azért, hogy föladatának megfelelhessen, egy nyelvűnek kell lennie, ez a nyelv természetesen nem lehet más, mint az illető állam lakosságának legáltalánosabb nyelve, mely különösebben a művelődési és gazdasági fejlettség magasabb fokain uralkodik. A többnyelvű lassú és rossz közigazgatás a nemzet gazdasági versenyképességét csökkenti s így az összességre káros hatású. Miután ezek a nyelvi különbségek a közigazgatással való mindennapi érintkezésben jelentkeznek leggyakrabban, ott válik érezhetővé a nyelvi kényszer: a kisebbségek nyelvi sajátosságait védő nemzetiségi törekvések természetesen e kényszer s annak látható foganatosítója, a közigazgatás ellen irányúinak, s így természetüknél fogva államellenesek, végeredményükben pedig, mert a nemzeti munka versenyképességét kockáztatják, a legnagyobb mértékben társadalom ellenesek. A nyelvi egységesítés munkálása tehát minálunk Magyarországon a magyarosodás természetszerű folyamatának lehető elősegítése, minden ellenvetés daczára oly föladat, melyhez az összesség legfontosabb érdekei fűződnek. Az adózás is önmagában véve

*) Hogy nálunk az egynyelvű közigazgatás sem áll föladata magaslatán, ezt nemcsak hogy elismerem, de szándékom ezt legközelebb külön tanulmányban részletesen kifejteni, megmagyarázni okait, keresni ellenszereit. Különösen nem áll föladata magaslatán gazdasági téren, mert általában, azt lehet mondani, inkább hátráltatója a gazdasági fejlődésnek, semmint vezetője.

rossz az egyesnek, de az összesség nagyobb boldogulásából rá visszaható javaknál fogva, ha ezt belátja, meghozza az ember ezt az áldozatot, ha pedig nem látja be, úgy erőszakkal kényszerítik rá. Ezt mindenki természetesnek és igazságosnak tartja, pedig az sem más, hogy ha valakitől az összesség érdekében a – nyelvadót követeljük meg.

Így a nyelvi egységesülés teljesen belevág a társadalmi fejlődés keretébe. Lehetetlen az államot megerősíteni, a gazdasági életet központosítani nyelvi egység nélkül. Amint igaz, hogy ipari állammá válásunk és nemzeti állammá válásunk kapcsolatos fogalmak, épp oly igaz, hogy, ha ugyanezt a jelenséget a másik oldaláról tekintve úgy fejezem ki, társadalmi haladásunk és nyelvi egységesülésünk egymástól elválaszthatatlanok. A. szakszervezetek minden »nemzetközi« szólamaik mellett talán öntudatlanul is a magyar nyelv egyik leghatékonyabb terjesztői. *)

Ez ellen az okoskodás ellen, miután megczáfolni nem lehet, rendesen azt szokták fölhozni, hogy az teljesen meddő, mert, ha ezerévig nem magyarosodtak el a hazai nemzetiségek, ezután sem fog ez megtörténni. Ez az odavetett állítás azonban lényeges hibában szenved. Először is azért, mert a ma hazánk területén élő másajkú népelemek nem ezeréve, hanem mindössze átlag 150-200 éve telepedtek itt meg. Másodsor, tekintet nélkül ittlétük idejére, az a társadalmi átalakulás, melyet főntebb leírtunk s mely a nyelvkérdést és evvel a nemzetiségi kérdést mai formájában szülte, nálunk mindössze 60 esztendő, tehát alig két emberöltő előtt állott be az az állapot, mely az elmagyarosodás szükségét megteremtette.**) Azt pedig nem lehet tagadni, hogy azóta a magyarosodás nagy mértékben megindult. Megindult pedig már akkor, mikor a kormányzati politika a legteljesebben a magyarság ellen irányúit s még a statisztikai fölvételeket is magyarság elleni célzatossággal foganatosították.

*) V. ö. a pécsi szabadtanítási congressuson mondott fölszólal ásommal. (A M. Társadalomtudományi Egyesület Közleményei II. 117. 1.)

**) Aki egy kissé tisztultabb fölfogással tekint a 48 előtti időkre, annak nem kell magyarázni, hogy az akkori földarabolt kisszerű és szűkkörű társadalmi életnek nyelvi egységre semmi s z ü k s é g e sem volt.

És az absolutus kormányzás minden törekvése daczára is több mint egy millióval növekedett ebben a két évtizedben a magyarság ereje. Ez, azt hiszem, igen kiáltó példa, hogy nem a »hazaffyas sovénység« magyarosít, hanem az emberi erő fölött álló ama törvények, melyek az emberi társadalmak fejlődését meghatározzák, vagy, ha úgy tetszik, az a célszerűségi belátás, melylyel a legtöbb ember legnagyobb boldogságát akarják megvalósítani, amely igen rugalmas meghatározásból, éppen annak nagy rugalmasságánál fogva, sokan éppen az ellenkező eredményt szeretnék levonni, amiből az is következik, hogy ez a sokak részéről igen sarkalatosnak hirdetett társadalomtudományi alapigazság tudományos szempontból nem kielégítő.

Még csak azt óhajtom fölemlíteni, hogy a czáfolat alapjául szolgáló állítás azért is helytelen, mert abban lappangva még az az állítás is benn van, hogy nagy embertömegeknek nyelvi áthasonítása egyáltalán nem lehetséges. Ezt a lappangó állítást azonban tapasztalati adatok is megczáfolják. Kétségbe nem vonható történeti tény, hogy a nagy római birodalmon osztozkodó »barbár« törzsek, melyek politikailag hatalmasabbakká lettek az erkölcszeiben megromlott Rómánál, virágzó és művelt nyelvét teljesen átvették és saját nyelvük teljes elhagyásával a nagy román nyelvcsaládnak vetették meg alapját. Hiteles valóság, hogy a bulgárok régen ural-altáji nyelvet beszéltek. Ma már szláv az anyanyelvük. Az albán nyelvben vannak román, török, szláv és új-görög elemek; tíz szó közül átlag 9 idegen benne és csak egy az ősi albán. Vagy vessünk egy pillantást a nyelvi áthasonítás roppant kohójára, az Egyesült-Államokra. Két emberöltő (56 év) alatt több mint 22 millió ember vándorolt oda. A bevándorlás útján való népszaporodás majdnem a felére rúg a természetes szaporodásnak, pedig a bevándorlóknak az Unió területén született gyermekei már a természetes szaporodás javára esnek. És mégis ez a roppant embertömeg aránylag rendkívül rövid idő alatt – yankee-vé változott! Nagy embertömegek nyelvi áthasonítása – és pedig belátható időn belül – nemcsak hogy nem lehetetlenség, hanem, ha előfeltételei beállottak, természetszerűleg, szükségképpen beálló és növekvő gyorsulással lefolyó jelenség. Aminthogy a Románia északi részén volt színmagyar csángók, előbb-utóbb eloláhosodnak – csak katolikus vallásuk és ungur elnevezésük

mutatja majd magyar voltukat – mert szükségkép el kell oláhósodniok: épp oly szükségszerűséggel kell a Magyarországon élő idegen ajkúaknak viszont elmagyarosodniok.

A célzatosan kételkedőket azonban a valóság adatainak ez a halmaza sem győzi meg. S ha más kibúvót nem találnak, a szomszédba mennek példáért. Nem hihetik el, hogy nálunk a nemzeti központosítás, a nyelvi egységesülés legyen a természetes folyamat, mikor a szomszédos Ausztriában éppen az ellenkező folyamatot lehet észlelni. Ausztriában a viszonyok lefolyása valóban ellenkező, e jelenségek mélyebb kutatása azonban arra vezet, hogy ez a példa nemcsak hogy nem bizonyít érvelésünk ellen, hanem azt megerősíti. Mert az ausztriai nemzetiségi viszonyok fejlődésének természetes folyamata is csak azt bizonyítja, hogy a fejlődés tényezői a néptani túlsúly és a művelődési fölsőség. Az ausztriai németség visszafejlődik ott, a hol nincs meg néptani túlsúlya. Bécs és Alsó-Ausztria még bír beolvastzó erővel a német nyelv javára, – Csehország és Lengyelország nem. Amellett az ausztriai németségnek nincs határozott művelődési és gazdasági fölsőbbsége, legalább a csehekkel és lengyelekkel szemben. Az ausztriai németség szellemileg alig termelt valami jelentőset. Ipari téren a csehek vezető szerepet játszanak. Éppen ezért pl. Csehországban az iparos helyeken, a városokban megy végbe az elcsehesedés folyamata. Amellett Ausztria földrajzilag sokkal jobban tagolt és egymástól függetlenebb, önállóbb részekből áll, mint pl. Magyarország, melynek lakóit a természeti alakulat is közös gazdasági összeműködésre készíti, vízrendszerében egy páratlanul nagy összefutó természetes útrendszert szolgáltatva a szellemi és gazdasági javak forgalmához*. De micsoda természeti kapcsolatok fűzzék Galicziát Tirolhoz?*) Lám a külső jelenségeknek teljes ellentétessége mellett is – a nemzeti központosulásban nálunk és az állami társadalmi és nemzetiségi szétszóródásban Ausztriában ugyanazon ható tényező munkáját találhatjuk föl mélyebb elemzés után. Csak fölületes tudás indulhat azok után és vonhat le azokból következtetéseket. Abból, hogy bizonyos társadalmi jelenség, pl. bizonyos osztályok fejlődése

*) Az ausztriai nemzetiségi viszonyok alakulásával bővebben foglalkozik LÁNG LAJOS erre vonatkozó tanulmánya. L. még szerzőtől: »Sadowa« Magyar Közélet, 1903 évf.

Angliában meg Németországban ilyen vagy olyan fejlődést tüntet föl, még nem következik, hogy a fejlődési folyamat nálunk is ugyanaz lesz. Az eredmények csak akkor lehetnek hasonlatosak, ha a jelenségek mélyen fekvő okai is azonosak. De a társadalmi jelenségek okai nem oly egyszerűek, mint sokan vélik, hanem igen sokoldalúak, igen összetettek, úgy hogy összehasonlításuk a legnagyobb figyelmet és óvatosságot igényli. Csak a nálunk uralkodó fölületesség s a közönség kritikátlan féltudása mellett lehetséges külső jelenségek szemléletére alapított rendszereket mint tudományos alapigazságokat példátlan cynizmussal bemutatni s azokból helyt nem álló következtetéseket mint szín igazságokat terjeszteni.

Ezek után a magyarosodás lényegét abban határozhatjuk meg, hogy az a társadalomnak természeti törvények alapján végbemenő egységesülése nagyobb termelőképesség céljából.

Így tekintve a dolgot, a nyelvi áthasonulás e egységesülési folyamatnak csak egy része, bár fontos része. A nyelv használata nagyban és egészben az illető nyelvet általában használók általános világfölfogásával való rokonságot jelent. Általában mondom, mert az ellenkező sincs kizárva. Es nem habozom kijelenteni, hogy LENAU költészetét inkább tartom magyarosnak, mint számos újabb törvényünket, pedig ez utóbbiak magyar nyelven vannak szerkesztve. A nyelvi szempontok csak azért nyomulnak annyira előtérbe, mert általánosságban mégis egy nyelv használata az illető anyanyelvűekkel való összeműködési hajlandóságot jelent, másrészt mert a nyelv jóformán az egyetlen külső ismertető jel, mely statisztikai fölvételre alkalmas, mely tehát a tapasztalati bizonyításhoz adatokat szolgáltat.

Teljesen bizonyos, hogy a magyarosodás folyamatában a nyelvi áthasonulás csak egy tényező, csak egy lépcsőfok, és hogy még számos más jelenségfolyamatot értünk e fogalmon, melyek azonban, mint pl. magyaros érzés, magyaros gondolkodásmód alig, mérhetők, statisztikailag ki nem mutathatók. Pedig ezek – és még mások – épp oly jellemzői a magyarosodás folyamatának, mint a nyelvi áthasonulás.

Bár egy tárgyilagos tanulmányban a magyarosodás minden tényezőjének, folyamata minden lépcsőfokának meg kellene

adni a jelentőségének megfelelő helyet, ezt ezúttal mégis mellőzendőnek tartottam, nemcsak azért, hogy nagyon is hosszúra nyúlt soraimmal az olvasó türelmével vissza ne éljek; nemcsak azért, mert ezt más alkalommal*) már részletesebben kifejtettem, hanem főleg azért is, mert azok a további tényezők, melyek itt még számba jöhetnek (érzés, gondolkodásmód, vallás stb.) bajosan mérhetők, eredményeik statisztikailag alig mutathatók ki, inkább típusos jelenségek fölismerése és azokhoz fűzött elmékedések által mutathatók ki; amelyekre, bármily logikusak legyenek is, mindig rá lehet fogni az önkényes gondolatmenet hibáját, ebben a tanulmányban tehát, mely kizárólag tárgyi-lagos tényekre kíván támaszkodni, tudatosan ki kellett hagynom *mindent* ami. fölismerhető és megállapítható tényekre nem alapítható.

Mindazonáltal azt hiszem, így sem végeztem meddő munkát. Azt hiszem, az eddigiekben is sikerült kimutatnom, hogy a magyar nyelv terjedése, a magyarosodás folyamatának ez az inkább előtérben álló jelensége, oly társadalmi jelenség, mely az egyes emberek akarától függetlenül, társadalmi alakulatunkból, a természeti törvények szükségességével és erejével hat, és másodsor, hogy ez a folyamat művelődési és gazdasági emelkedéssel kapcsolatos, hogy ennek útja a társadalmi fejlődés útjával vág egybe. Remélem különösen, hogy sikerült az u. n. nyelv-kérdést a mindennapi elbírálás szűk határából kivonnom, apró politikai torzsalkodások salakjától megtisztítanom s azt, mint »szükséget« és »fejlődést«, magasabb szempontok szerint beállítanom a társadalmi kérdések egyetemes nagy folyamatába. Önként folyik már most ezekből az alapigazságokból aztán az a következtetés, hogy ezt a társadalmi folyamatot minden erővel és minden eszközzel pártolni kell**) mint olyant, mely a természetes fejlődést mozdítja elő; de folyik az is, hogy mindazok, akik ennek ellene szegülnek, joggal bélyegezhetek meg, mint a művelődés és fejlődés ellenségei.

*) Nemzeti egység. Magyar Közélet, 1903. évfolyam, s részben a „Liberalizmus és nemzeti állam. u. ott.

**) Ez nem kívánja azt jelenteni, hogy az állam által eddig alkalmazott eszközök kimerítőek voltak és hogy helyeden voltak alkalmazva.